

V I N T A G E

Ioan Dragu (1889–1977), născut Ionel Drăgescu, a fost ziarist, scriitor și diplomat. Locuiește cu familia mai întâi la Constanța, apoi la Craiova, unde absolvă liceul. Studiază câțiva ani la Institutul Medico-Militar și la Facultatea de Filozofie și Litere a Universității din București, dar în paralel își descoperă vocația de ziarist. Până la izbucnirea Primului Război Mondial, scrie deja la *Viața românească*, *Noua revistă română*, *Ramuri*, *Rampa*, *Universul literar*, *La Politique*, *Le Journal des Balkans*. La intrarea României în război, sublocotenentul Ionel Drăgescu luptă pe Valea Jiului, apoi pe frontul de pe Siret; în Moldova se îmbolnăvește de tifos exantematic, la începutul anului 1917. În ianuarie 1918 face parte din rândurile armatei române care va intra în Basarabia, alungând trupele ruse bolșevizate. Întreaga experiență a războiului, a bolii și a perioadei petrecute dincolo de Prut este relatată în cele trei volume publicate în vara-toamna anului 1918: *Moartea albă*, *Pe urmele bolșevicilor* și *Drumuri de sânge*.

Demobilizat în primăvara lui 1918, revine în București, unde se căsătorește, cu dispensă, cu verișoara sa Angela, cu care va avea doi copii. În perioada interbelică lucrează în mai multe redacții, e atașat de presă la Legația României de la Varșovia, apoi la Geneva, șef în cadrul Direcției Generale a Presei și Propagandei (1931–1936), consilier de presă la Atena și Ankara. La începutul celui de-al Doilea Război Mondial se află în fruntea Serviciului de presă al Ambasadei României din Paris, apoi, după ocupația germană, al Legației din Vichy. Din august 1944 cariera sa profesională e pusă sub semnul întrebării din cauza schimbării de regim din România și a refuzului lui Ionel Drăgescu de a se ralia politic. Reușește să-și schimbe oficial numele în Ionel Dragu. Imediat după obținerea pașaportului, în 1947, pleacă definitiv din țară. Se stabilește în Franța, unde trăiește modest și se implică în organizațiile de ajutorare a refugiaților români; este președinte al Asociației Ziaristilor Români, membru al Serviciului de Informații al Militarilor Români din Exil și ziarist al publicației *La Nation roumaine*. Activitatea din exil îi va aduce un dosar de urmărire la Securitate. Moare la Paris, pe 29 octombrie 1977.

Daniel Cain (n. 1972) este cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. A studiat la București și la Sofia; este doctor în istorie cu o teză despre relațiile diplomatice româno-bulgare la începutul secolului XX. Cadru didactic asociat la Universitatea din București, unde ține un curs de istorie a Balcanilor (secolele XIX–XXI). Autor și editor al unor volume și studii despre realitățile din spațiul sud-est european de la începutul secolului trecut. În ultimii ani, preocupările sale sunt legate de studierea societății românești în preajma Marelui Război.

IOAN DRAGU
CAMPANIA ANILOR
1916–1918

DRUMURI DE SÂNGE
—
MOARTEA ALBĂ
—
PE URMELE
BOLȘEVICILOR

Ediție îngrijită, selecție,
studiu introductiv și note
de Daniel Cain

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Ioan Dragu – jurnalist, scriitor, combatant</i>	
Studiu introductiv de Daniel Cain.	9
<i>Notă asupra ediției</i>	47

DRUMURI DE SÂNGE

ASPECTE DE ANSAMBLU, VIZIUNI FUGARE, NOTE RĂZLEȚE ȘI ÎNTÂMPLĂRI DIN RĂZBOI

Cuvânt înainte	67
----------------------	----

PARTEA I. ASPECTE DE ANSAMBLU

Înainte de luptă	69
În timpul luptei	74
După luptă	87
Între viață și moarte (Hanul durerilor)	96
La baionetă!	103
Deruta	105
Exodiul	111
Într-o noapte de groază	118
Excelsior!	121
Bivuaacul	125
În preajma Siretului	131
În regatul cărțițelor	134
Între ruine... ..	140
Eroul	142

PARTEA A II-A. VIZIUNI FUGARE

Efect de zăpadă	145
În goană	147

Mortii	148
Coliba	151
Calul	152
Două glasuri	153
Cheful schilozilor	153
Într-o noapte de Crăciun.....	156
O mină căzu... ..	157
Cimitirul	159
Fugarul	160
Varnița	160
Postul de ajutor	162
Sfârșit de luptă	164
Pe aici a trecut și războiul... ..	165
Victimele mute	165
Rănitul	166
Sângele	168
Ochii fără lacrimi	168

PARTEA A III-A.

NOTE RĂZLEȚE ȘI ÎNTÂMPLĂRI DIN RĂZBOI

Cuvântul din urmă	187
-------------------------	-----

MOARTEA ALBĂ**SCHIȚELE UNUI SPECTATOR ȘI SENZAȚIILE
UNUI EXANTEMATIC ÎN MOLDOVA**

Cuvânt înainte	191
I	193
II	199
III	201
IV	204
V	220
VI	225

PE URMELE BOLȘEVICILOR**NOTELE, IMPRESIILE, ÎNDISCREȚIILE
UNUI OFIȚER ROMÂN ÎN BASARABIA**

Cuvânt înainte	231
----------------------	-----

PARTEA I. IAȘI—CHIȘINĂU

I. De la Siret la Prut. – Etapă de alarme cu sfârșit cuminte.....	233
II. Pe vremurile voievozilor. – Frații înstrăinați	259

III. În glas de clopote. – Un „Podul Iloaiei“ basarabean. – Oaspeți neplăcuți	279
IV. Neîncrederea lor. – Monografie basarabeană. – Întâmplări și gânduri de întuneric și lumină.	287
V. Suflete moldovenești. – O clipă de diplomație. – O etapă scurtă și pașnică.	311
VI. Poliție și petreceri. – În preajma unei intrări de triumf. – În străzile Capitalei	319
VII. În liniștea amintirilor. – Istoria unei ocupațiuni militare: fapte, tablouri, anecdote	331

PARTEA A II-A. CHIȘINĂU

VIII. Hoinărind în Chișinău: Aspecte de ansamblu și de detaliu	348
IX. Sub bolți de biserici: artă și rit	354
X. Tejgheaua Penelopei și Templul lui Comus – Ploaia de hârtie	355
XI. Puțină psihologie în vârtej de carnaval	361
XII. Sub uniformă – O Bastilie – Simfonie – Într-un amurg	366
XIII. În societatea Chișinăului – Aristocrația, „Home“-ul, Conversația, Fata	369
XIV. Povestea unui avânt.	375
XV. Clipe de adio	383

PARTEA A III-A. BENDER–BUGEACUL

XVI. Pe drumul întoarcerii – Benderul represaliilor – Tighina și Nistrul – Un suflu de istorie	385
XVII. Tăind Bugeacul – Colonii și neamuri – Imagini repetate – Spre lacuri – Iarăși Prutul.	395
Cuvântul din urmă	403

DRUMURI DE SÂNGE
ASPECTE DE ANSAMBLU,
VIZIUNI FUGARE, NOTE RĂZLEȚE ȘI
ÎNTÂAMPLĂRI DIN RĂZBOI

*Amintirii fratelui meu Brutus Drăgescu,
magistrat, căpitan de rezervă,
mort în lupta de la Mărășești,
la 28 iulie 1917, după un an
de la acel zbucium tăcut și eroic
pe care îl visase
și pentru izbânda căruia s-a jertfit.*

CUVÂNT ÎNAINTE

Existența noastră, a fiecăruia, e asemenea unui curs de apă, spre a mă servi de o comparație biblică, nu numai fiindcă se duce să se piardă în locuri necunoscute, ci și fiindcă reflectează toate figurile pe lângă care a trecut. Acel a cărui viață nu-i decât un pârâu poate reflecta imense imagini. N-are decât să-și arate umila-i oglindă în clipa când marile reflecte se proiectează în ea și să o ascundă când aceste reflecte au dispărut. Iată ce mi-am zis începând această lucrare, și iată de ce nu voi cere campaniei să-mi dea decât câteva tablouri disperate, care să fie mai puțin ecoul unui război ca evocarea, sub aspecte multiple, a tragicului unor întâmplări neuitate.

Un observator atent, care a străbătut oboselile, suferințele și primejdiile, nu poate da decât crochiuri de realitate înfricoșătoare. Reflexiunea, analiza metodică a vieții sale lăuntrice și observația pătrunzătoare a vieții sale exterioare l-au obișnuit cu ideea de suferință și moarte. Iată de ce gânduri întunecate domină paginile ce urmează.

Voi aplica în toată rigoarea lor regulile pe care mi le-am impus. Voi da, din vastul tablou, numai părți din spațiul strâmt pe care l-a parcurs privirea mea. Ceea ce poate observa un soldat prin perdelele de fum, în colțul obscur unde l-a așezat hazardul, iată ce pretind să spun.

Nu trebuie dar căutate notele istorice ale unor carnete glorioase, punerea în scenă a unor narațiuni patriotico-sentimentale, ocolurile anecdotice ale unor amintiri de tranșee, contingent literar în care interesul fanteziei s-ar certa cu cel al istoriei.

Ceea ce se va putea prinde, sper, din schițările mele ar fi însuși caracterul grozavei acțiuni la care am fost [de] față: uneori zile cumiști și senine, de cele mai multe ori zile întunecate și violente, înfățișând războiul sub dublul aspect sub care se oferă fără încetare.

Închipuiți-vă, citind cartea aceasta, evocând întâmplările și aspectele pe care vrea să le înfățișeze, că ar fi fost dat s-o scrie unui om destul de puternic spre a face să țâșnească elocința faptelor celor mai umile și mai obișnuite de pe acest pământ: ce operă stranie și minunată ar fi venit să ia loc printre operele inteligenței omenesti! Dar o lege tainică vrea ca de obicei ceea ce aș putea numi marile aparițiuni ale acestei vieți să nu se arate celor care ar putea cu adevărat să le descrie. Poate că soarta a hotărât, în înțelepciunea ei, să păstreze regiunilor frumosului vijelios, jertfi și primejdiei, tot farmecul misterului lor, neconducând acolo pe cei ce posedă arta, gustul și voia de a spune, sau lovindu-i deodată cu un fel de discreție mândră din clipa când au pătruns în ele...

Mii de oameni au risipit pe câmpurile de luptă cadavrele lor mutilate. Scumpe ființe plânse! Un suflet mare s-a ridicat odată cu aburii din sângele lor bogat risipit. Dumnezeu știe cum sufletul acesta generos se va împărți în vinele omenirii; simțim cel puțin că o parte din viața acestor morți trece în noi și înzecește acolo iubirea de adevăr, groaza măcelului pentru măcel, nevoia de a iubi, sentimentul vieții ideale care nu-i alta decât viața normală așa cum ne-am chemat s-o cunoaștem.

Moartea ta, o! mare cadavru al armatelor, nu va fi pierdută, și fiecare din noi poartă de acum în pieptu-i măcar una din inimile acelea de jertfă ce-au încetat să bată.

București, iulie 1918 [...]

PARTEA I
ASPECTE DE ANSAMBLU

Înainte de luptă

Coloana pornește. E noapte. Pasul cadențat al soldaților răsună pe drumul întunecos. Capătul coloanei se pierde în umbră. Se aude hârșcăitul baionetelor, armelor și uneltelor portative, unele de altele, nechezatul cailor și, din când în când, glasul vreunui ofițer. Oamenii sunt tăcuți. Plecarea unei trupe are totdeauna ceva tragic. Ea merge spre necunoscut și spre moarte. Înapoia ei, un oraș se șterge, o lume dispăre, pe care n-o va mai vedea poate.

Lângă un pod, sub un boschet de arbori, lumina palidă a câtorva stele lasă să se deosebească două cadavre de cai. Câini rătăcitori, pe care războiul i-a gonit din locurile locuite, i-au mâncat pe jumătate. În jurul lor, pământul e roșu și plin de resturi de măruntaie. Piciorul alunecă pe bucățile astea de carne. În stomacul unuia din cadavre, se vede gaura adâncă pe care a făcut-o botul unui animal înfometat. Un roi de muște doarme în cavitățile sângerânde care au conținut ochii. [...]

Un incendiu se aprinde pe cer. Flăcările se urcă până la zenit. Norii se învălvorează și străbat cerul ca niște scânteii ale uriașului rug. Răsăritul se face roșu ca interiorul unui cuptor de forjă. Pare că-i clipa topirii. Un val de metal în fuziune cade pe pământ. Arborii, câmpurile, munții dispar înecați într-o masă de aur lichid. Totul ar fi calcinat și făcut cenușe, dacă soarele nu și-ar urma calea. El se urcă încet pe cer. Razele-i albe au înfățișarea unor țâșnituri dintr-o pompă. Ele sting norii și răcesc

vâlvătaia răsăritului. Încet, încet, fluviul de aur seacă; munții, arborii, câmpiile reapar; dealurile se fac azurii, apa argintie. Totul își reia culoarea și forma și uriașa sferă cerească începe să se rostogolească liniștit pe covoru-i albastru.

Văile pe care le străbatem sunt rătătoare, pline de pâraie care cad în cascade pe pietre cenușii. Ele sunt dominate de munți ale căror creste fără verdeață lucesc la soare ca blocuri de pietre prețioase. Paseri mari negre se învârtesc deasupra lor, și, de jos, ai zice că sunt niște muște.

Coloana alunecă, se îndoaie și se desdoaie ca un mare șarpe cenușiu-verde. În unele clipe valea strâmtă pare că o înghite în întregime, lăsând numai un capăt de coadă care oscilează la câte o cotitură. Apoi capul îi re apare la altă cotitură, alunecând printre stânci sau afundându-se sub frunzișuri dese. Trupul urmează, lung și subțire, cu mari mișcări onduloase. Uneori, un obstacol silește oamenii să se risipească. Te-ntrebi, atunci, dacă nu vezi tufișurile din câmpii pornite înarmate spre munte.

Uniformele mi-au pricinuit totdeauna o impresie de plăcere. Nu cred în pueritatea lor. Culorile și ornamentele pe care, în toate timpurile și în toate țările, le vedem adoptate de război spre a îmbrăca pe deservanții lui au, după mine, un înțeles adânc. Ca și haina preotului, haina soldatului arată un om pe care condiția sa îl pune aparte de restul societății. Prin ceea ce are el crunt și sever în măreția lui, costumele militare înfățișează ideile, instinctele, pasiunea, credința într-un cuvânt al cărui unul din semnele exterioare e el. Nebunia săbiei, ca și nebunia crucii, se exprimă în afară prin aparatul acesta, neplăcut unora, care cucerește mii de inimi generoase. Vestmintele războinice, consacrate de vreun mare eveniment istoric, reamintind vreo mare emoție națională, devin ceva asemenea drapelului, adică obiecte pe care sufletul și le-a însușit, în care el salută sub materie o ordine întreagă de nobile cugetări. [...]

Nerăbdătoare de a începe capitoul vitejiilor, imaginația ar vrea să mă vadă deja la locul de cinste și murmură împotriva lungimii marșului și depărtării obiectivului. Îmi cunosc limita forții morale și aceea a rezistenții la oboseală. Nici una, nici alta

nu îngăduie nimănui o prea mare mândrie. Sunt zile în care nici o vitejie nu pare imposibilă, în care escaladarea norilor pare un joc copilăresc. Sunt, dimpotrivă, altele, cele mai multe, în care, în fața primejdiei, firea dă înapoi, scârțâie din dinți, trage de lanț și simte nevoia de a fi biciuită spre a merge.

Târât de imaginație în țara himerelor, sunt foarte mulțumit de mine. Am luptat până acum numai în vis, nu cunosc nici piedicele, nici primejdiile, și mă pot repezi în goana fanteziei, fără a risca de a face un pas fals sau de a fi oprit de o rană. Doamne! ce ridicule îmi vor apărea mai târziu copilăriile astea și ce simplu e să mori!... [...]

Întâlnim întâiele căruțe cu răniți. Picături de sânge cad peste spițele roatelor, alunecând în pulberea șoselii. Întrebăm, cercețăm, căutăm să citim pe fețele acestor întâie victime ale începutului războiului impresia botezului focului. Sunt toți potoliți, serioși, fără necaz sau teamă, mulțumiți poate că au scăpat ieftin și că se vor odihni câțva timp. Nu le-a rămas din întâiele ciocniri viziunea a ceva înfricoșător. Războiul se-nfățișează dar deocamdată, în cadrul munților, în blândețea anotimpului, în lipsa unei împotriviri mari, în beția atacului de surprindere, ca ceva ușor, un fel de turism zgomotos cu oarecari riscuri și câteva profituri.¹

Constat că vederea nenorociților camarazi duși înapoi spre ambulanță sau cimitir nu îmi strânge deloc inima, și observația aceasta îmi face o plăcere simțitoare; văd în ea o dovadă a curajului și a spiritului meu de hotărâre. În realitate e însă un semn de nesimțire. Trebuie fraternitatea bătăliei și comunitatea primejdiilor spre a lega soarta camarazilor mei de a mea și a le face inseparabile astfel încât să-mi pară că sângele meu e cel care curge din rănilor lor.

Mergem înainte veseli: lupta nu pare rea și moralul e bun. Credem în viitor și, ca o pânză de corabie, pieptul ni se umflă

¹) La sfârșitul lui august 1916, regimentul sublocotenentului Ionel Drăgescu (Reg. 41 infanterie) a fost dislocat în bazinul Petroșanilor, pentru a ocupa una din trecătorile peste Carpați.

de nădejde. Un strigăt de mulțumire pare că zboară pe drum, crește spre culmi, și munții îl rostogolesc în alte văi ca o avalanșă de pietre.

Un aer curat și rece umple nărilor. Mă mir că nu simt o teamă oarecare, ci numai un fel de bucurie nervoasă, o nevoie de acțiune, de mișcare. Îmi vine să alerg. Îmi pare că m-am îmbarcat într-un plăcut voiaj spre necunoscut.

Cunosc războiul din descrieri și povestiri. Sunt așa de nerăbdător să-l văd așa cum e în realitate...

Toți știm că bătălia e apropiată. La noapte, mâine, peste două zile cel mult. Ochii noștri privesc munții din față și se miră de tăcerea lor. Toți părem a zice: „Ce! așa de grav, așa de serios e războiul?“ Și apoi soldații încep să cânte în surdină, fiindcă speră la urma urmei, fiindcă tânăra suflare matinală a avântului a trecut prin inimi, umflându-le, inundându-le, făcându-le nerăbdătoare.

Da, trebuie să cânte. Cu atât mai rău, cu atât mai bine dacă trebuie să moară. Mâine va fi o zi mare. Mâine cu riscul și primejdia lor, toți oamenii aceștia își vor face datoria. Și un cânt enorm, ca ritmul unui singur glas, se urcă în sufletele acestor ostași.

*

Mai întâi o ploaie care nu ne mai părăsește, o ploaie înceată, continuă, ca niște ace de oțel, una din ploile acelea care pătrund vestmintele cele mai solide, care te vără într-o baie de gheață. Uniformele n-au nici măcar timpul să se usuce; mantalele se fac în spinare țepene ca niște chiurase de metal. Ranițele sunt îngreuiate, în vreme ce picioarele alunecă, pe loc, în noroi, în neputința de a înainta. Soldații merg cu capul în jos, cu arma sfredelind umărul, cu ranița înfundând dureri apăsătoare sub omoplate, cu genunchii ruginiți parcă sub pantalonul udat.

Și ochii scrutează orizontul, căutând dincolo de coline, să întrevadă silueta depărtată a soldaților dușmani. Dar zadarnic, orizontul rămâne gol, nemilos, desenându-și linia sinuoasă și crudă între cer și pământ. Până acum dușmanul e încă un mit și simțim cu toții urcându-se în noi, sub amorțirea tristă a ploii,

o înfricoșătoare nevoie de a ne bate, patima de a sfărâma ceva, de a ne arunca asupra cuiva și de a-l prinde. Armele se agită în mâini, cu dorinți nebune de a trage în aer, asupra oricui și orice, puțin importă, dar de a face să plece în fine întâiul foc care să ne arate că suntem soldați și că facem războiul.

Un soldat foarte tânăr, cu înfățișare de fată, palid, dar plin de curaj, mă întreabă în fiecare clipă: „Dar ne vom bate odată?” Nerăbdarea aceasta îmi face plăcere și admir pe copilul de 20 de ani care e foarte slab și care a îndurat întâia încercare a marșului fără o tânguire, strângând buzele și înțepenindu-și toate puterile-i plâpânde. În clipele acestea, toți oamenii aceștia care nu cunosc încă războiul, care n-au auzit șuieratul unui obuz sau țiuitul unui glonț, sunt la fel și o aceeași dorință îi însuflețește: să se bată!

Cât despre mine, găsesc situația aceasta nouă plină de farmec. Sunt fericit că mă găsesc în sfârșit în pragul luptei, și fericirea mea-i alcătuită, în părți aproape egale, de patriotism și de gust de aventuri, de spirit de jertfă și de gloriolă, de setea unui reportaj senzațional și de farmecul unei noutăți emoționante.

După ce, în desfrâul imaginației mele din anii zvânturatei tinereți, am visat succesiv, în diferitele etape ale vieții mele, să fiu corsar, aventurier, ascet, războinic, vânător de fiare, iată că voi putea acum să dau prilej de realizare tuturor aspirațiilor acestea deodată. Lipsurile și oboselile nu-mi inspiră nici o teamă; le doresc, dimpotrivă, numeroase și puternice spre a încerca forța sângelui meu pe care îl simt, ca la optsprezece ani, fierbând, spre a da voinței mele (orgoliul nu-și pierde niciodată drepturile) adversari demni de ea.

Și imaginația-mi, mai nebună ca în trecutele-i zile de glorie, aleargă fără măsură de la dreapta la stânga, fără grije de legile fizicei și fiziologiei, făcându-mă să trec ore după ore lipsit de hrană, cu picioarele în apă, fără a-mi pierde surâsul, sau înhă-mându-mă la munci la care nu mă obligă nimic și pe care le săvârșesc cu o înfrigurată voluptate. Îmi închipui că sunt un turist neobosit în ținuturile în care primejdia e încă destul de

ascunsă spre a nu ațâța prudentele și destul de presimțită spre a da Savoare expediției. Nici Temistocle¹ în zorile de la Salamina, nici Cristofor Columb plecând să descopere o lume, nu și-au umflat pânzele și inimile cu speranțe atât de vijelioase ca ale mele, în așteptarea întâii lupte...

Sub ploaie, oamenii sapă, fac măști-adăposturi.² Și fierul uneltelor se înfundă în pământul ud, schimbat în lac de noroi, cu un zgomot moale, ridicând greu cuburi vâscoase de glie.

Deodată, ceva ca un zbor de muște, apoi o pârâire pe frunze asemenea unei grindine. O adiere ușoară îmi trece la ureche. Apoi, ca o adevărată rafală, gloanțe se înfundă pocnind în arbori sau se opresc în pământ cu un zgomot mat. Mă aplec instinctiv, în vreme ce o mână nevăzută îmi strânge brutal inima. Zăresc uniforme cenușii pe dealul din față. Dansul începe...

În timpul luptei

*August 1916.*³

Zile blânde și fermecătoare de sfârșit de vară, care par că se urcă șovăind din văi până în fundul pădurilor noastre. [...]

Ne odihnim pe coasta muntelui, liniștiți, în așteptarea luptei. Suntem imobilizați până la pornirea atacului general. Un sforăit brutal ca zgomotul aripelor unei albine uriașe anunță lovitura prea lungă a unui prim obuz. Apoi artileria ascunsă în dosul crestei își începe acțiunea de pregătire a luptei. Întâia detunătură pare la fel cu lovitura dată într-un teatru înainte de ridicarea cortinei. E primită de murmurul de satisfacție pe

¹) Arhonte al Atenei, artizan al victoriei de la Salamina (480 î.e.n.), moment de referință în istoria războaielor greco-persane. ²) Adăpost individual săpat de fiecare soldat pe câmpul de luptă. ³) În perioada 21–26 august 1916, mai multe unități ale Diviziei 11 infanterie (inclusiv Reg. 41) s-au concentrat în zona Livezeni (Defileul Jiului). Misiunea lor era de a ocupa pasul Merișor (com. Bănița, jud. Hunedoara) și de a întări noile poziții din apropierea graniței româno-austro-ungare (*România în războiul mondial: 1916–1919*, vol. I, cap. I–VIII, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1934, pp. 321–322).

care îl lasă să scape spectatorii unei drame populare în clipa când răsună semnalul plăcerii lor.

Soldații se închină spre pământul pe care au să-l ude cu sângele lor. Unii sunt ușor palizi, cu buzele strânse și ochii fiși: simt că fac eforturi ca să înfrâne un tremurat nervos care vrea să-i scuture. Alții privesc, calmi, peisajul cu tonuri minunate, aplecându-se adeseori mai mult decât trebuie spre a vedea ce se petrece în linia inamică ascunsă de pădure. Cineva strigă: „Priviți vulturul acela care plutește în aer!“ Ridic ochii și, instinctiv, îmi descopăr capul. Soldații strigă „ura!“. Exclamația e repetată de ecou. Vulturul continuă să plutească și-i urmăresc zborul cu capul gol.

Rafale de gloanțe încep să măture livezile în care ne aflăm. Năvala aceasta a albinelor morții face un contrast patetic între natura blândă și maternă și războiul sângeros și ucigător. Continuăm a sta nemișcați; numai flancurile înaintază.

Sunt evenimente așa de mari, încât ocupă în întregime mintea și-i răpesc chiar facultatea de a fi izbită de aspectul obiectelor exterioare. Nimeni, într-o bătălie, nu se gândește să privească peisajul. Totuși, în ziua aceasta nespuse de frumoasă, în cadrul de farmec al munților, privesc ce se petrece ca la un spectacol pașnic. Soldații, pe pantă, îmi fac impresia soldaților de plumb din copilărie. N-am deloc senzația că merg spre primejdie, că fac parte dintr-o unitate care luptă. Privesc. Nu-i afectează de estetic căutând o emoție, jucându-se de-a moartea; e uitarea de sine însuși în datoria primită voios, o escapadă aventuroasă în largul naturii, în care fiecare își aduce curajul și pielea. [...]

Sub marea pace albastră a cerului, bubuie rar mânia tunului, vibrează tot mai des șuierul de ură al gloanțelor. Pornim în vale spre a escalada apoi panta la capătul căreia este linia dușmană. Ochii caută în umbra pădurilor să zărească ceva. Dar, din dosul măștii acesteia de verdeață nu iese decât foc, fum și fier. Unii arbori apar, ici-colo, în atitudini amenințătoare, ridicând parcă mâini enorme, desenând siluete omenești, părând soldați la pândă în dosul stâncilor.

Venind de la dușmani nevăzuți, gloanțele țiuie la urechile noastre, înconjurându-ne ca într-o rețea de oțel, sfărâmând ramuri și făcând să plouă frunze peste cei ce, împrăștiați în vălcele, încep să urce panta. Pare că e o glumă, cu toată intensitatea focului. Nu văd căzând pe nimeni. Cum trecem? Nu știu. Dar suntem porniți ca o haită de câini de vânătoare. Soldații trag mecanicește, cu o regularitate matematică, fără a ști bine ce țintesc.

Din pădurea neagră, de sus, împușcături ies grăbite, brăzdând orizontul. Deodată, în larma luptei, strigătul vesel al unui soldat izbucnește așa cum ar porni o rachetă:

— Un iepure! A! un iepure!

Atunci, în rândurile oamenilor acestora care luptă, cad, mor, un strigăt mare se urcă, se răspândește ca o dără de pulbere:

— Un iepure! un iepure!

Și, sub gloanțele dușmane, în zbârnăitul albinelor îmbrăcate în aramă, soldații, schimbați deodată în copii, aleargă ca niște școlari scăpați din clasă, după iepurele acela speriat care aleargă în noroi, în zigzag, schimbând războiul – vânătoare de oameni – într-o vânătoare ordinară punctată cu glume, ca și cum măcelul ar deveni, grație apariției vânatului acesta scăpat dintr-un tufiș, o recreație, o partidă de plăcere, făcând să fie uitat vânatul celălalt ascuns în pădure, vânatul înarmat: omul. Mă-nveselesc o clipă privind cum aleargă copiii aceștia mari care, spre a tăia drumul iepurelui speriat, par a-și reaminti jocurile primilor ani.

Dar sentimentul realității crunte covârșește diversiunea episodului acesta neprevăzut, sub ploaia de metal. Oamenii încep să se târască pe coastă spre creasta apărută de inamic. Văd pe unul singur înaintea tuturor, la o distanță mare, aproape de pădurea din care iese din ce în ce mai deasă și din ce în ce mai violentă năvala gloanțelor. Părem că ne luptăm nu împotriva unor oameni, ci împotriva arborilor. Mulți dintre trăgători rămân culcați jos, cu burta la pământ. Numai după câțva timp, cugetând și văzându-i mereu în același loc, îmi zic că sunt morți. Câte un rănit se târăște, gemând, agățându-se de arbori,

căzând, făcând sforțări mari ca să se ridice, strigând ajutor, însemnând zbuciumul lui cu o dâră de sânge.

Unii soldați își lasă ranițele. Ce grele li se păreau în timpul marșurilor! Și cum le privesc acum când le părăsesc. Au în ele alimente, cartușe și scrisori. Și apoi e gamela. Cum își vor mai bea ciorba dacă nu vor mai găsi ranițele?

Ne apropiem de linia inamică. Suntem descoperiți. În fața noastră, mai sus, pe creastă, nori rotunzi de fum, ca un tampon de vată, apar; gloanțe se înfundă cu un zgomot mat în dâmbul care ne adăpostește la fiecare salt. Pretutindeni muntele se împodobește de pachete subțiri de fum; e în lungul crestei ca o țâșnire de aburi, în vreme ce un pârâit continuu se rostogolește, în ecou, în vale. La intervale regulate, ca un zgomot greu de clopot, tună ritmul puternic al artileriei; scuipatul mitralierelor aruncă peste noi rafalele proiectilelor sale care zbor cu un zgomot strident de lăcuste înnebunite. Soldații trag, mai înfrigurati ca la început, enervați de prelungirea unei acțiuni împotriva unui inamic nevăzut. Colo, în față, pământul se ridică în prăfuiți repezi, ca apa unei mocirle sub ploaie. Uneori o jerbă de pulbere sare la câțiva metri în sus, ridicată de un obuz. Nici un glas omenesc, nici un strigăt; numai pulbera vorbește, își cântă cacofonia de moarte.

Suntem obișnuiți acum cu zgomotul acesta care nu mai are darul să ne miște. Știm că moartea care zboară în zgomotul acesta nu lovește așa de des cum ai crede în prima clipă. Totul șuieră, totul pocnește. Și te regăsești viu, în picioare, după luptă ca și dimineața la sculare.

La câte o comandă, soldații sar în picioare, aleargă, îndoind spinarea, repezindu-se cu capul plecat, drept înaintea lor. E o galopadă de izolați, o linie frântă de aceeași culoare verzuie, o schinteiere la baionete, apoi totul se prăbușește la pământ, se culcă. Se aude un zgomot de încărcare a armelor și valul uman, culcat la adăpost, își reia tirul. Înapoia lui, trupuri întinse se zbat sau rămân nemișcate: răniți și morți au însemnat cei cincizeci de metri câștigați. Asta-i o bătălie?

Acum, când ne apropiem de dușman, gloanțele au un alt sunet; ai zice că se supără, că șuieră mai tare, că lovesc mai bine.

Le aud gemând de mânie, în juru-mi; se risipesc căutându-mi corpul. Unul vine drept sub gât, îmi aruncă în gură țărână caldă; un altul ricoșează de colțul unei pietre și mă lovește, în trecere, în centură. Nu-l văd, dar îl simt: m-a scuturat într-un zgomot de hârșcăială; mi-a stricat benoculul.

Nu mi-e frică, dar încep să mă enervez. E vorba să-mi păzesc pielea cum se cade. Unde-i dușmanul care trage spre mine. Scrutez cu privirea versantul încununat cu fum... Ochesc, trag, nu văd nimic. Am omorât oare un om?

Pornim iar. Un zgomot ușor și sec ca acela al unei chei care ar lovi un oscior. Al doilea soldat din dreapta mea se învârtește în juru-i și cade pe pământul tare, cu fața în jos. Am impresia unei lame reci care mi-ar aluneca pe spinare. Ne culcăm iar. Aud în stânga mea un zgomot de tinichea îngăurită, urmat de o plângere slabă ca un suflu, dar a cărei groază o prind urechile:

— Au!... Au!... Văleu!... Maică!...

Nu-i încă un horcăit, e un gemăt de copil care visează, un sunet aproape de tot ce pare că vine de departe. Întorc capul. Fața soldatului lovit nu-i decât o largă pată sângerândă; glonțul l-a sfâșiat de la obraz la ceafă, străbătând apoi gamela legată de raniță; și buzele-i smulse sunt înfricoșătoare fiindcă trăiesc încă în măcelul feței. Agonia nenorocitului acesta îmi atrage ochii; o putere neînvinsă mă silește să contemp lu băltoaca roșie care se lărgește și brațul întins mai ales, brațul acela la capătul căruia cinci degete crispate scormonesc pământul, se închid, apoi se destind și iar se închid, fără odihnă, nici răgaz. Și tânguirea lugubră urmează.

Dar un nou salt învinge ușoara șovăire. O schije de obuz retează laba piciorului ofițerului care mă-ntovărășește. Rănitul pare mai întâi mirat ca și cum ar fi lovit o piatră, apoi cade și începe să țipe ca un copil, cu sughituri și cuvinte întretăiate.

Tunul a încetat. E ultimul salt. Acum țipă, urlă glasul omenesc, tăiat de împușcături. Răniți și morți se prăbușesc tot mai des pe coasta pietroasă, brăzdată cu rădăcini și cu iarbă alunecoasă. Oamenii se-mpiedică. Mersul e instinctiv. Mâini sângerând se agață de tufișurile și ierburile pantei. O șovăire fățișe